

# Papp Máté

## Porjáték

### Szilágyi Domokos a Forrásban

„Lapzártakor kaptuk a szomorú hírt: tragikus körülmények között elhunyt Szilágyi Domokos romániai magyar költő. *Felezőidő* című utolsó kötetének nyitóversét közöljük.” – szól a *Forrás* közleménye a lap kilencedik évfolyamának januári számából. A szerkesztők a *Vád* című költeményt mellékeltek, amely akár az 1974-ben kiadott *Felezőidő* anyagának esszenciális foglalatja is lehetne. De vajon mit jelöl a költő felezőideje? Talán a halál láthatatlan cezúróját húzza meg, előrevetítve a közelgő végzetet? „Maghasadásra gondol vagy az emberélet útjának arra a sokat emlegetett felére, amelynek szimmetriai rendezőelv voltáról csak az út végén tudhatunk bizonyosat?” – teszi fel a szerzői szándéokra vonatkozó kérdést Szilágyi Júlia. Az idézett kötet valóban az életmű aranymetszéspontjának nevezhető, hiszen a fordulópontot jelentő *Búcsú a trópusoktól* csak látszólag mer(ev)íti ki a Szilágyi-szövegekben rejlő poétikai progresszivitást. Az igazi végpont valójában a *Vád*hoz hasonló versekben érhető tetten; különösen a *Pogány zsoltárok* darabjaiban, amelyek – Borbély András szavával élve – egyfajta *zsoltárfűga* szólamaiként foglalják össze a lírai én elmúláshoz való viszonyát, ezzel együtt pedig annak földhözragadt, mégis éteri érzékenységét.

#### I. Mennyei mérleg

Szilágyi Domokos költészetének metafizikai mérlegelése közben újra és újra felmerül a költő transzcendens kötődésének, illetve Istenbe vetett hitének kérdése, lehetősége. Rendszerint a tagadó szellem vagy a kétkedő értelem uralja az ehhez kapcsolódó kitételeket, „mégis gyakran vetődik fel a fej harangkonduláskor, többször íródik vers égi köröket érintvén...” (Láng Gusztáv). A *Pogány zsoltárok* harmadik darabja, a *Harangoznak Monostoron* azon ritka poétikai pillanatok egyike, melynek során ez az égi köröket érintő szerzőiség nem szolgáltatja ki magát saját deszakralizáló stilsztikájának: a zenei struktúrájú, magába záródó szöveg statikus dinamikája, valamint a visszhangzó szavak esztétikai hatása a költő metafizikai vonz(ód)ását hangsúlyozza. Hisz életének kányafői zárlatában is ott szól a monostori harangok *elállhatatlan kondulása*, ahogy a ciklus csendbe fúló fohásza is. „Mennyei mérlegen mérettünk. / Mária, könyörögj érettünk.” Az 1979 februárjában (csak a *Forrásban*) megjelent, kötetbe nem foglalt *Mária, anyácska* lírai elbeszélője hasonló imát mormol. „Mária, anyácska / Mennybeli, földön. / Szerelmed magamra / öltöm. (...) Hiteket hiteget / öledben Ő. / A múlandó. / Az eljövő. (...) Penészes lilium – / szirmok eleven / síromon. Elaltass / örökre, szerelem.” Jól példázza ez a vers is, hogy a megtöretett lélek halálvágya és a másikkal való egyesülés „kis halála” Szilágyi kései írásaiban már nem különíthető el egymástól: „...emberfölötti tragédiája itt következik be: mikorra fölismeri, hogy a halál pillanatában titkok tudójává, kozmikus

cselekvővé válhat, éppen akkor jelenik meg életében, költészetében a személyes boldogság lehetőségét nyújtó és beteljesülő szerelem, amelyik igéri magányának, zárt univerzumának föloldását (és meg is adja átmenetileg), s a világgal való harmonikus megegyezést.” – írja Pécsi Györgyi egyik átfogó tanulmányában. A *Forrás* 2006-os, decemberi számában publikált *Kíséret a világ rendszerbe foglalására* című munkája szintén ezt a feloldhatatlan paradoxont teszi vizsgálat tárgyává (különös tekintettel *A láz enciklopédiájának* versépítményére, illetve *nyelvi Noé Bárkájára*), nem feledkezve meg a Szilágyi-féle poétikai paradigmaváltások rendszerezéséről sem.

Hiszen az egyes kötetek különbözőképpen viszonyulnak az abszolútumot kereső, teljességre törekvő ember életkísérleteihez. Többek közt ezért is nehéz mérlegre tenni az életmű részleges, kiragadott darabjait. A hatvanas évek elején közölt két kötet (*Álom a repülőtéren* – 1962, *Szerelmek tánca* – 1965) szerzője álom és valóság, illetve anyag és eszme között próbálta kiharcolni a közösségben megélt egyéni szabadságot. Az évtized végén keletkezett versek (*Garabonciás, A láz enciklopédiája* – 1967, *Búcsú a trópusoktól* – 1969) a kértely és az igazság ambivalens kapcsolatát, valamint a remény és a rettenet ellentétes érzeteit kívánták közös nevezőre hozni. A metafizikai megismerés határait kitágító átmeneti korszak (*Fagyöngy, Sajtóértekezlet* – 1971/72) után következett a már említett – a költészet *felezőidejét* jelölő – kötet, amely a szerelembe vetett hit megtartó erejével szállt szembe a halál kísértéseivel. Időközben számos érték relativizálódott, megannyi létfontosságú kérdés maradt válasz nélkül. Az ebből adódó elévülhetetlen szorongás és egzisztenciális kiüttlanság lírai vetülete az egyre ironikusabb, így távolságtartóbb beszédmód öncélúnak tűnő játékossága, illetve az identitását veszített költői magatartás utolsó alakváltozata: a mulandóság versbe foglalása. Mert a világ újraköltése, vagyis versben való újjáteremtése nem tudja teljesen kitölteni a (József Attila által először tematizált) *világhiányt*; Szilágyi szövegei ugyanis úgy szüntetik meg a kívül észlelt egzisztenciális-metafizikai hiátusokat, hogy egyre nagyobb űrt képeznek a költészet, illetve a költői lélek táguló/szűkülő magánvalóságán belül. Az életmű első szakaszában a világtüköröző művészet produktív eszménye – melyben a költő egyfajta *antennaként* közvetíti az átesztétizált, vagyis *szépségre fordított* valóságalemezeket – táplálja a költeményeket. *A láz enciklopédiájától* kezdve azonban egy egészen másféle poétikai attitűd lesz a meghatározó, melyben az úgynevezett képes beszéd már nem elégséges az alkotói világerzékelés autentikus leképezésére, valamiféleképpen mégis lehetőséget nyújt a világban (illetve a megismerés alapjául szolgáló nyelvben, valamint fogalmi rendszerben) való idegenség kifejezésére: „*azt hiszem amit akarok / hihetem / hogy belőletek lefordítottam amit érdemes / és csak úgy érdemes ha mindent / s ha nem is akkora mint a valóság de egész az én mindens / égem*” – ez a töredékességében is egységes világtágítás azonban korántsem azonos a valóságnak nevezett külső világgal. Talán több, de kevesebb is annál. Több, mert a költészet kisajátított (és valamilyen szinten közösségivé avatott), képzeletbeli világegésze által a költő képes lehet határainak felszámolására, legalábbis megsejtheti a korlátok lebontásának titkát, s eljuthat a *bejárhatón túlra*. Ugyanakkor kevesebb is, mert ez a bensővé tett túl-világ nem minden esetben alkalmas a tátongó hiányok maradéktalan betöltésére.

Szilágyi Domokos valószínűleg saját lelkialkatából, ellentétektől feszülő létmódjából fakadóan volt képtelen arra a – Camus kifejezésével – *metafizikai ugrásnak* is nevezhető, abszurdnak tűnő lépésre, ami talán elvezethette volna őt a hithez. A művészet megváltó mozzanata mintha kioltódnai látszana munkásságában, persze útban a *jelenléttől a hiányig* (és vissza) „*mindig akad valami megtagadhatatlan és eltagadhatatlan, amit a logikai ítélet csak a képzelet segítségével varázsol elviselhetővé.*” (Sz. D.: *A költészet örökletes*) Z. Lajtós Nóra ugyancsak a 2006-os lapszámban közölte *A „sárga szíromsapka” szomorúsága* elnevezésű verselemzését, amely jelképesen éppen erre a megváltatlan mozdulat(lanság)ra utal. Ahogyan azt az aprólékos elemzés is tanúsítja, a *Napraforgók* valóban emblemikus vers; azt is mond-

hatnánk, ars poeticus alkotás, melynek képes beszéde a napraforgó beszédes képzeteinek szintetikus láttatásával, sokrétű szimbolikájának szétszóródó, mégis egy metaforikus magból kibomló artikulálásával teremti meg értelmezési tartományát. „Fekszem a földön, engedelmes foglya, / s mint magvető, aki marokba fogja / a szórni való életét – én, im, / próbálok megmarkolni szétszórt igéim, / hogy ne legyek egyedül, mint a sárگا / napraforgó szomorúsága...” Demény Péter ugyanitt megjelent, a szóban forgó költő „magyarságáról” szóló írása az imént hivatkozott tanulmány alcímében (*Szilágyi Domokos privát magányának és a nemzet magányának összefonódása a Napraforgók című versében*) tematizált költői közösségtudatot (illetőleg a transzszilvanizmus ideologikus ismérveit) boncolgatja, amely ez esetben nem könnyű feladat. Hiszen Szilágyi szerzői ethosza éppen abban a köztes állapotban (hivatás-tudat-hasadás?) van, amely a képviseleti költészet és a közösséget képviselő költő „kiválása” közt húzódik, s amely egyszersmind összekapcsolható az Igét szétszóló/elfeledő próféta szerep alakulásával is. „Mint Krisztus, midőn született, / a nem-sejtett fészületet / bömbölne már mint a csecsemő – / sírok befelé – engem, ő, / a cserbenhagyó, hűtelen / – hisz nem vagyok büntelen – / eléget – éget szüntelen...” – olvashatjuk a *Vádban*, melyet nem a vonakodó, önostorozó apostoli lelkület vádaskodása, hanem a bűnbánó, Istenhez hanyatló lélek vallomása hitelesít. Bármilyen furcsa, Szilágyi Domokos legfontosabb „szerepjátéka” a jézusi korpusszal való azonosulás-kísérletekben ismerhető fel. Megcáfolhatatlan példája ennek a *Felezőidő* megannyi evangéliumi ihletésű műve, többek között a címadó vers is. „Éjjél. Éjfelekig / virrasztok, hogy midőn / (mikor?) elérkezik, / elérkezik, ne leljen álmom – / elérkezik, ébren találjon / a felezőidőm.” Ezzel párhuzamosan pedig a korábban eltépett közösségi kötelék is megerősödik: „utolsó vacsora minden étkezésem (...) miért nem nyugtattok meg, hisz ti, / mégis csak ti, ti vagytok én.” (*Vádb*).

## II. Búcsú a fordulattól

„Feszülő ideggé sodort, / mi átfolyt rajtam, ami volt; / sodortak álmatlansággá vásott, / napi kis megalkuvások; // a kín, hogy tisztának tudjam magam / – mert a jónak nagyobb ára van –, / hogy hű maradjak azokhoz, akik / hűk voltak hozzám, aki leszek.” Az idézet az 1997-es év szeptemberében közölt *Árverés* című, kéziratban (egészen pontosan egy számla hátulján) maradt Szilágyi-műből való, melyet Szabó József adott közre a *Forrásban* egy személyes kommentár (*Szilágyi Domokos égi üzenete*) kíséretében. A vers vallomásossága szokatlan élességgel világít rá a szerző életének árnyoldalára, melynek elviselhetetlenné váló sötéttségét csak egy pátosz nélküli, távolságtartó poétika tudta valamelyest felderíteni, amely már az első szárnypróbálgatásoktól kezdve, az iróniába oltott igéken keresztül, alakította ki a költő önvédelmi szemléletmódját (de nyilván alkati sajátosság is volt az erre való hajlam). Az irónia nála nem volt más, mint a dolgok színét és visszaját láttató intellektuális játékosság, ami kibontakozó lírájának egyik különleges ismerve, későbbi műveinek pedig nélkülözhetetlen költői kelléke lett. „Én tudom, mint a kisgyerek, / csak az boldog, ki játszhat. / Én sok játékot ismerek, / hisz a valóság elperog / és megmarad a látszat” – írja József Attila. „Vele küzdöttem, soha mással: / valósággal s nem látomással” – olvashatjuk Szilágyi Domokosnál. Látszat, látomás és valóság – a három kulcsfogalom, melyekkel sokféleképpen el lehet játszani...

„Őrizte az Igét, s az Ige benne a halált. S mint prófétája az örökül kapott szavakat, eljátszotta s kijátszotta születését, sorsát és halálát” – írja Szakács Réka, és ezzel a sommás sorsvázzal látenszen érinti is a *Búcsú a trópusoktól* lírai alanyának (*felnemtamadásig tartó*) szenvedéstörténetét, hivatástudatának tékozlóan teremtő megtagadását. „S a tulajdonképpeni vers ez a tagadás, ez az azonosulni nemakarás és nemtudás, ez az anyagtalan alanyi lét. A létező szöveg csak negatív kép, s valami nemlétező létező versre utal. A költő úgy tesz, mintha verset írna,

de a kvázi-szöveg által csak a tulajdonképpeni vers lehetetlensége mutatkozik meg.” Ezek már Tózsér Árpád szavai, aki *A vers lehetetlensége mint a posztmodernizmus Szilágyi Domokosnak költészetében* című minitanulmányával szerepelt a *Forrás Szilágyi Domokosnak szentelt számában* (1990/8.). Ugyanitt Nagy Gábor a *Búcsú a trópusoktól*-kötet vonzaskörében maradvá fedezi fel a sokat hivatkozott verseskönyv címében rejtőző anomáliát (a latin eredetű trópus szóból kiindulva fordítja át a cím kétértelmű idegen kifejezését), létrehozva a *búcsú a fordulattól* változatot, amely (a költő) kettős tagadásával téríti vissza az értelmezőt a Tózsér által *versnegatív*nak nevezett alakzatok abszurd stilisztikájától az egyre sűrűbben felbukkanó szójátékok relativizáló retorikája felé. „*A költő sejt: minden szó megoldás s az ige mint a szó (ha tagad is) – ős-igenlés, ős-igen. A szó póre léte igenli a mögöttest.*” (Páskándi Géza) Ezt a visszájára fordított versvilágot próbálja illusztrálni majd egy évtizeddel később (Forrás, 2006/12.) Varga Imre improvizatív ihletettségű, esszéisztikus tisztelegésével, *A kigyószisz virágaival* – egyszerismind kötetlenül és komolyan, s természetesen a megidézett szellemiségéhez híven, akinek játékos rögtönzéseiben ugyan egy sorselmeny bontakozik ki, mint komolynak szánt műveiben. (L. Kuti Márta volt egyetemi csoporttárs visszaemlékezését – *A mesterdalnok, avagy történet a zsíros kalapról* – az 1994-es Forrás 8. számában: „*19 évesek voltunk, játszottunk. Ő a játékot is halálisan komolyan vette*” / vagy a költő szellemes paródiáját Gellért Sándorról az 1988-as év 6. Forrás-kiadványában.) A posztumusz (a költő halála után egy évvel) kiadott *Tengerparti lakodalom* című kötet egyik legfajsúlyosabb verssorozata (*Játékok I–II.*) épp ezt az ingázó folyamatot, a játék komolyságba fordulását, illetve a komolyság játékkal való feloldását szemlélteti. Európa a játékszer, amely nemcsak földrajzi egységet, történelmi területet vagy értékeszményeket jelent a szerző számára, hanem annál többet: bősövé tett, világnyi tájat, a tágabban értelmezett szülőföldet; olyan földből vétetett, de elérhetően vidéket, amely csak a megjósolt és megálmodott, kollektivizált ünnep eljövételével válhat az ígéreték földjévé. „*Játsszuk, ami nincs, de lehetne / Játsszuk, ami nincs, de szeretne / lenni. Esendő mimagunkat.*” A ciklus tehát egyszerre lehet az európai kultúra korrajza, illetve a személyes élethelyzet láttelepe is. „*Vagy tán Európa voltam én magam / feltámadásra várva, holtan.*” Görömbei András állapítja meg a költő játékoságáról a következőket. „*A játék nála a mindenség átélésének az egyetlen költői lehetősége, világtágítás, a közvetlenül érzékelhető világ mellett a virtuális, a lehetséges világ megélése is.*”

*Játépor, porjáték, amiből lettél...* – ezzel a címmel idézte fel Páskándi Géza szintén a *Forrás* emlékszámanak (1990/8.) lapjain Szilágyi Domokos sziluettségét egy asszociatív anagramma-játék keretében, versrészletek beékelésével. Az ugyanitt közölt emlékkersek, versemlékek (Zalán Tibor: *Kényszerleszállás*, Pintér Lajos: *Így sűrűbb*) vagy a különböző búcsúztató szövegek (Baránszky László nekrológia, Tandori Dezső költői levele a túlvilágra, Szepesi Attila a *tücsökről és a hangyáról* szóló fabula-értelmezése) is a szavakkal való játék letéteményesei, így Szilágyis Domokos *holt-súlyossá komolyodó* költészetének örökei és megörökítői. A költő azonban mintha már halála előtt megteremtette volna saját emlékművét. Lászlóffy Aladár szerint ez azért lehetséges, „*mert még életében meg tudott halni*”. Legalábbis a végletekig menően el tudott játszani a *növekvő halál* és az *újrakezdődő múlt* gondolatával, ahogyan azt Nagy Mária, a volt élettárs is hangsúlyozza egy beszélgetésben. Az „*Olyan csendesen jársz, mint a halál*” című (szintén az emlékszámban található) Szakolczay Lajos-interjúban ugyanő a költő utolsó éveiről, szenvedélybetegségéről, öngyilkosságának körülményeiről beszél. „*Kicsikém! Én ma lelépek e világi életből. Ne kérdezd az okát – én sem tudom. (...) Ezen már nem lehet segíteni. Ne legyen lelki furdalásod – úgy sem vagyok már jó semmire. Amint az utóbbi hetek bizonyították. (...) Nem vagyok részeg – ahogy mondani szokás – tiszta elmével írom e sorokat. Mint egy hülye gimnazista. (...) Csókollak mindnyájatokat*” – szól a neki szóló búcsúlevél.

Szilágyi Domokos nem kímélte magát sem az életben, sem a költészetben; következetesen vállalta létének felismert metafizikai paradoxonjait, társadalmi szerepzavarának feloldhatatlan ellentmondásait, költői küldetésének fokozatos ellehetetlenülését, ugyanakkor nem szabadulhatott lelkiismeretének kísértő démonai elől sem. „*Körülvettének engem az élet ördögei, árnyai, / hús-vér árnyak, közöttük csak pokolra szállani / lehet. Megszokható. Hisz évezredre megunt / következetességgel ott az igazi circumdederunt*” – írja *Circumdederunt* című versében, melynek *hús-vér árnyai* külső, kényszerítő erőkre is utalhatnak, hogyha a nyilvánosságra hozott ügynökjelentésekre gondolunk (Szilágyi Kálmán és Nagy Mária közleménye – Helikon 2006. szeptember 25.), miszerint a költő Balogh Ferenc álnéven részt vett a román titkosszolgálat, a Securitate megfigyelési munkájában. Ezzel együtt Nagy Máriának is igaza lehet, aki a következőket mondta, amikor Szakolczay Lajos a már citált beszélgetésben a *nagyon szigorú romániai valóságról* és politikáról kérdezte. „*Ha a verseire gondolsz, őt nem csak a romániai társadalom és valóság nyomasztotta. Bárhova kerültünk volna el a világba, lehet, hogy jobb lett volna, jobban élt volna, lettek volna jobb pillanatai, de az emberi lét tragikumától, az egzisztenciális tragikumtól sehol sem szabadulhatott volna meg.*” Beke György Szilágyi Domokos-epizódok című emlékfüzérében (Forrás, 1988/6.) is inkább a kényszerű önsorsrontás képzei tűnnek fel. „*Mert gyilkos a költő is, testvérgyilkos: leleplez, föltár, kikiált, s ezzel bizony ő is. (Magamagát is.)*” Amikor Pintér Lajos az *Öregek könyvét* elemzi az 1978-as februári Forrásban, vagy amikor Simó Márton *Szilágyi Domokos és az öregek* címmel értekezik (1994/8.), újra előtérbe kerül a költő idő előtti elmúlásvágya. Az *Öregek könyve* halálfelfogása egyébként merőben eltér az előző kötetekétől: a korábbi lázadás („*Bepörölni a létet az elmúlásért...*”) fáradt belenyugvássá válik, az olthatatlan láz kilobbanni látszik. A szerző holtra vált hangja már csak visszhangként idézheti vissza a kezdeti léletszeretet himnuszos megénekelését, inkább a *Búcsú a trópusoktól Napfordulójának* utolsó üvöltését artikulálja. „*Én csak egy utolsó üvöltök, / követelem a fáradtság jogát! / Követelem, mert végre / pihenni akarok! / Az aggság jogát követelem, / a feledését...*” A Plugor Sándor rajzai által ihletett és illusztrált kötet témája mégsem a halálba hajló aggság, „*hanem valami ennél általánosabb, életkortól és életrajztól függetleníthető: a leélt élet, az időküszöb, melyet átlépve, öröm és alkotás, önzés és adakozás, cselekvés és szenvedés lehetőségei lezárultak; amelyen túl – mindegy, hogy milyen idő távolából – már csak az elmúlás int hívón az ember felé...*” – ahogy Láng Gusztáv írja.

### III. Vád és vezeklés

Szilágyi Domokos köztudottan magába forduló, szótlan ember volt, mégis ízig-veéig társasági lényként képzelhetjük el, aki feszült figyelemmel kísér mindent, ami körülötte történik. A vele készült beszélgetésben is ez a kettősség mutatkozik meg. Az 1972-es februári Forrásban újraközölt Pomogáts Béla-interjú (*Költészet, zene, hagyomány*) ugyancsak emellett tanúskodik: a költő az átfűtött vallomások és a hűvös tárgyilagosság közt ingadozik. Nem hiába beszél Bartók Béla zenei nyelvének *fegyelmezett szenvedélyéről*, szerzői *indulatosságáról a szigorúan zárt formák keretében*, hiszen saját maga is hasonló alkati-alkotói vérmérséklettel rendelkezett. Ahogy azt a *Bartók Amerikában* című verse is példázza, az életének második felében Amerikában élő zeneszerző alakja esszenciálisan sűríti magába az ő ellentétektől feszülő, mégis egységre törekvő poét(ik)ai problematikáját. Az ún. bartóki szintézis versbe vetítése így nemcsak a zenei ihletésű, többszólamú szerkesztésmódban hasonlít a megidézett élet-műhöz, hanem önnön létértelmezésének hiteles összefoglalásában is. Az említett, Bartók zenéjéhez hú, nagy ívű költői kompozíció óhatatlanul túlnó a szerzői intencion, hisz a művészi szintézis mindig magasabb esztétikai minőséget hoz létre, ezzel együtt pedig – Pintér Lajos kifejezését kölcsönözve – mindig új *po-etikát* követel alkotójától. „*Aki alkot,*

visszafele nem tud lépni – / s ha már kinőtt minden ruhát, / meztelenül borzong a végtelen partján, / míg fölzárkózik mögé a világ” – szól a költemény egyik emblemikus részlete. Erre rimel a hivatkozott riport Haekkel biológiai alaptörvényével analógiát képező gondolatfutama is. „A költészetben, a költő fejlődésében is valahogy ez a helyzet: elindul a legegyszerűbb formától, esztünkben a népköltésztől például, hogy eljusson, ha nem is a legbonyolultabbig, de talán önmagáig.” Valahogy így képzelhetjük el a költői korpusz fejlődéstörténetét is, melyben a szintézisre-remtő lírai akarat, valamint a morális beállítottságú értékvilág formálja egymást. Az alkotások így egyszerre közvetítik a huszadik század leltárát, illetve a személyes létezés látéletét.

Cs. Gyimesi Éva kiváló esszé tanulmánya (*Legenda helyett – a műről*) –, amely a *Forrás* 1990-es emlékszámban kapott helyet – az életmű ideális értékvilágát helyezi előtérbe az utókor közérzetét tükröző hamis legendák, heroizáló megemlékezések vagy retrospek(ula)tív értelmezések helyett. „A rendhagyó végzet legendahőssé avatta, mielőtt még pontosan ismertük volna öngyilkossága körülményeit. Amit tényszerűen tudni lehetne, azt ködösíti a kortárs emlékezet. Jellemző, hogy halála közvetlen kiváltó okairól mindmáig nagyon eltérő vélemények keringenek, s talán csak az orvosi látéletből tudhatná meg az ember biztosan, mi is volt az a pusztító méreg. Ám a tragédia mélyebb motivációjára vonatkozólag, amiről egyébként a költő búcsúlevele sem adott felvilágosítást, a kortársak már-már egybehangzóan tudni vélik: Szilágyi Domokos önkéntes pusztulása »tiltakozás« volt, miattunk és helyettünk történt az »áldozat«. És itt kezdődik a legenda.” Az ugyanebben a számban teljes terjedelemmel közzétett *A Volga Nyugaton* című útinapló egy legendás utazás története, amelyet a költő Majtényi Erikkel és Majtényi Ágnessel tett Nyugat-Európában, a PEN-klub író-olvasó találkozóinak keretében. Az iróniával átítatott naplójegyzetek között *köröm között írt* irodalmi szövegeket is találhatunk, köztük a fentebb idézett *Játékok*-ciklust, a *Látogatás* című *half-fiction* novellát, a *Szkizofrén Európa* verses *ujgyakorlatait*, valamint a *Kozmopolita csujogatók* rögtönzött rigmusait: „Hogyha nem vagy eretnek / és elindulsz Keletnek, / vannak, akik szeretnek; / ha elindulsz Nyugatnak, / vannak, akik ugatnak, / jelzőket is aggatnak; / jobb, ha kikötsz Északra / akármelyik évszakon, / avagy kemény télen / jobb, ha kikötsz Délen; – / tanácsa akad még, de rég fáj, / hogy miért nincsen több égtáj.” Azért is lehet érdekes ez az olvasmány, mert egyúttal bepillantást enged a költő köznapi életébe, másrészt pedig abba a folyamatba is bevezet, amely a megélt élmények, valamint a belőlük kialakuló művek között húzódik. Mert a Szilágyi-féle költői kísérlet nem pusztán a poétikára, hanem az egzisztenciára is vonatkozott. (A költészetében történő paradigmaváltások tehát a szerző érzelmi metamorfózisai, illetve intellektusának szellemi szakaszai mentén alakulnak.) Mert a művészet az önkifejezésen túl „életkísérlet” is lehet. A személyhez kötődő legendárium és a hozzá csatolt, mítoszromboló tényanyag nélkül így nem is igazán értelmezhetőek e versek. A *Forrás* néhány filológiai fontosságú anyaga (Borcsa János: *Szilágyi Domokos Kézdivásárhelyt*, Bertha Zoltán: *Szilágyi Domokos-emlékkiadványok a szatmári szülőföldön*, 2006/12.) is árnyalhatja a róla kialakult képet, akár hozzá is tehet valamit az életműhöz és annak interpretációjához. Mindenekelőtt azonban a művek a legfontosabbak, melyek minden regionális referenciát, vonatkozó életrajzi adatot, esetleg magánéleti adalékot hitelesítenek. „A költő igazi, maradandó arca ugyanis ama versbeli arc, amely láthatatlan ugyan, de a költemények, az életmű egészén mégis átsugárzó fókusz, középpont. Ez az éber és aktív értékpozíció, amelyből a versek alanya megítéli a világot, amely begyűjti, minősíti, válogatja, rendezi – formálja – a művek értékállományát. Olvasás közben nem a halandóval, hanem ezzel a tovább élő, »örök jelenné vált személyiséggel« folytatunk párbeszédet, aki addig él, míg kérdéseinkre, s az eljövendő olvasók kérdéseire válaszolni tud.” (Részlet Cs. Gyimesi Éva írásából.)

És vannak olyan emlék-művek, művészi mo(nu)mentumok, amelyek hitelesen idézik meg mindezt. Ilyenek a *Forrás*-emlékszám illusztrációként mellékelt Muzsnay Ákos-plakettek kispasztikái is. „E golgotai alak a maga szenvedéstörténetével, ugyanakkor a megfeszí-

tettségben is az örök feltámadást ígérő – ha paradox is – optimizmusával, cselekvésképtelenségével, amelyből mégis mintha a rab ember feszítő ereje, tettvégya sugározna, a hívő-hitetlen mint magatartásforma jelképe” – írja Kanizsai Dávid a Muzsnay által leképezett, arctalan, golyocsba bugyolált alakokról, akik valamiképpen nagyon mélyen magukon viselik Szilágyi Domokos *halotti maszkját*, illetve az idézetben szóvá tett paradox optimizmusát is magukban hordozzák. „Mert az optimizmus, ha fájó is: mégiscsak az egyedüli becsületes eljárás a költészetben. S mert az életnek igaz szóigája a szépség.” (Sz. D.: Kortársunk, Arany János) Ő, aki a legmélyebb és legmagasabb huszadik század emeleit járva, föl-alá ingázva kutatta rendeltetésének értelmét, folyamatos lázban égve kereste létének megváltó mozzanatát, végül képtelen volt feloldani belső, kibékíthetetlen ellentmondásait. És ez elsősorban nem a korabeli közép-kelet-európai ember hatalomnak való kiszolgáltatottságára vagy a kisebbségi környezet identitásbeli talajvesztettségére vezethető vissza. Tragédiáját még túlérzékeny alkata sem igazolja teljes mértékben: „...*azért halt-e meg a költő, amiért élt, és azért élt-e, amiért meghalt?*” – teszi fel a talányos (költői) kérdést Láng Gusztáv. A költeményekből kirajzolódó poétikai arcképek/halotti maszkok az ő esetében, azt hiszem, sosem fedhetik át egymást...

\*

„*Szisz, tudod mihez lenne most kedvem? Kidobni ezt az írógépet, a szemüvegem beledobni a papírkosárba, fölhívni Szokolczyt, meg Füzi Lacit, közölni velük, hogy egyszerűen nincs kedvem irkálni rólad, épp miattad. Ne adj' Isten, hátha divatba akarnak hozni téged újból. Attól rossz(abb)ul lennék... De hát megígérted, hogy szólok veled, és nem Füziék hoznak divatba, ez bizonyos. Ők nem olyanok. Ők »azóta« is »úgy« vannak veled...*” (Czegő Zoltán: *Egyetlen levél Szilágyi Domokosnak*, Forrás 2006/12.). A Forrás folyóirat valóban a kezdetektől, pontosabban a vég kezdetétől (I. Az 1977-es gyászkeretes közleményt) fogva tanúbizonyoságot tesz Szilágyi Domokos emlékének és műveinek ápolásáról, mind a lap szellemiségével, mind pedig az időről időre közölt, hozzá kapcsolódó szövegekkel. A költő egyébként az ún. Forrás-nemzedék tagjaként kezdte pályáját (a többi közt Lászlóffy Aladárral és Palocsay Zsigmonddal), de ezen a névbeli összecsengésen túl is szoros szálakkal köthető a Forrás szerkesztőségi tagjainak irodalmi munkásságához, alkotói felfogásához és nem utolsósorban személyéhez. Az első Forrás-beli Szilágyi-szöveg a *Vád* című vers volt, amely valamilyen képpen a vezeklést is magában hordozza, hisz a költő öngyilkossága után pár hónappal jelent meg, önkéntelenül is formát adva a beteljesedett végzet szomorú tapasztalatának. „*Mert a modern mű – életmű – is úgy szép, ha formája van*” – írja Kántor Lajos a költői korpuszról, melynek felbonthatatlansága – a feltételezhető szerzői intenció felismerése mellett – magában rejt az intuitívan megközelített versvilág kompilatív lehetőségeit is, melyek segítségével az értelmező eljátszhatja a költő egyik-másik lehetséges életét, vagy akár *milliomodik halálát* is – Páskándi Géza földöntúli porjátéka nyomán. „*Csak nézem, hogy játszik a porral a szél. / Csak nézem, hogy játszik a széllel a por. / Ó, mióta gyanítom: játékból van a por. / Mióta gyanítom: porból van a játék.*”

## Forrás

A Forrás folyóirat hivatkozott lapszámai, illetve idézett szövegei.

*A költő (régí és új) életei* (szerk. Kántor Lajos) Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2008

*Kényszerleszállás* (In Memoriam Szilágyi Domokos; szerk.: Pécsi Györgyi). Nap Kiadó, 2005

Papp Máté: „*Harangoznak Monostoron*” Kísérlet Szilágyi Domokos költészetének metafizikai mérlegelésére (Szakdolgozat / Pannon Egyetem – Irodalomtudományi Tanszék, 2012. Veszprém)

Szilágyi Domokos: *Kényszerleszállás* (Összegyűjtött versek; szerk.: Kántor Lajos) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979

## Felhasznált irodalom

- Borbély András: *Zsoltárfúga*, in Uő.: *Versismeretlenek*. Napkút Kiadó, Budapest, 2010
- Camus, Albert: *A lázadó ember* (ford.: Fázsy Anikó). Bethlen Gábor Kiadó, Győr, 1992
- Görömbei András: *Szilágyi Domokos válogatott verseiről*, in Uő.: *Napjaink kisebbségi irodalma*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1984
- József Attila *Összes versei*. Osiris Klasszikusok, Osiris Kiadó, Budapest, 2003
- Kántor Lajos: *Aki papír közé keveredik / A költő (régí és új) életei*
- Láng Gusztáv: *A költő és az őszinteség / Kényszerleszállás*
- Láng Gusztáv: *A költő és a szövegek / Polisz*, 2004. június-július
- Láng Gusztáv: *A költő és az Ige*, in Uő.: *Kivándorló irodalom*. Kísérletek. KOMP-PRESS-Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1998
- Lászlóffy Aladár: *De profundis / A költő (régí és új) életei*
- Páskándi Géza: *Versmagyarázat – ritmusban / Kényszerleszállás*
- Pécsi Györgyi: *„S ha már itt tartunk: mit is tehet a költő?”*, in Uő.: *Olvasópróbák*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1994
- Pintér Lajos: *„Göndör haja legyen a párnája” / Tiszatáj*, 1981/5.
- Szakács Réka: *Élnem adjak / Helikon*, 2001. december
- Szilágyi Domokos: *A költészet örökletes / A költő (régí és új) életei*
- Szilágyi Domokos: *Kortársunk, Arany János*. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1969
- Szilágyi Zsófia Júlia: *A mindenség felezőideje*, in Uő.: *Versenymű égő zongorára*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002